Linas Girlevičius

Rusų gatvė 5

2018–2019 m. TO tęsė archeologinius tyrimus sklype Rusų g. 5, kuriuos 2017 m. pradėjo G. Jonutis (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 393–396). Sklypas yra Vilniaus senamiesčio R dalyje, vadintoje rusų ar rusėnų miestu. Pagal istorinius duomenis, istorinė valda (posesija), kurios ribose šiuo metu yra sklypas Rusų g. 5, 1415–1840 m. buvo stačiatikių metropolito jurisdikoje. Šios posesijos, vėliau gavusios 114 numerį, teritorija priklausė Šv. Pranašo Iljos cerkvės parapijai, kurios vienas galas ribojosi su Skaisčiausiosios Dievo Motinos cerkvės parapijos valda, kitas – su Kristaus gimimo cerkvės parapija. Tiriamoji posesija buvo pačiame minėtos parapijos pakraštyje. 1619 m. vykusio teismo proceso metu tvirtinta, jog šioje posesijoje stovėję mediniai namai ir Šv. Iljos cerkvė yra Lietuvos unitų jurisdikoje.

2018 m. tyrimai pradėti numatyto rekonstruoti pastato viduje. Ištirti 6 šurfai, kurių bendras viršutinės dalies plotas – 44 m^2. Kasant šurfus nė viename jų neatkastas įžemis, tik šurfe 1 jis pasiektas rankiniu grąžtu 3,45 m gylyje (H_{abs} 95,95 m) nuo esamo grindų paviršiaus lygio, kai jų ir kiemo paviršiaus H_{abs} 99,40–99,90 m. Nustatyta, kad nors kultūrinis sluoksnis šurfų viršutinėse dalyse apardytas XX a., po viršutiniais suardyto grunto sluoksniais esama nepaliesto uždurpėjusio archeologinio sluoksnio. Tyrimų metu surasta XVII–XIX a. datuojamų archeologinių radinių, aptikta medinių konstrukcijų liekanų, XVII ar XVIII a. datuojamo akmenų grindinio fragmentas. Šurfuose atkasti pamatai mūriniai, tik šurfuose 1 ir 2 jie betoniniai, datuojami tarybiniu laikotarpiu. Pamatai juostinės arba arkinės konstrukcijos, įgilinti iki 1,1–1,9 m nuo grindų lygio. Mūriniai pamatai pagal jų mūre panaudotas klasicistinių proporcijų plytas datuojami XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia. Šurfe 4 aptiktas sugriuvusio minimo laikotarpio skliautu dengto rūsio liekanos. Didelėje patalpoje pastato Š dalyje, prie Latako gatvės, kurioje tirti šurfai 3, 4, 5, po betonine grindų danga aptiktas XX a. iš plytų mūrytas krosnies pagrindas bei to paties laikotarpio iš molio ir kalkių skiedinio rištų riedulių ir pusplyčių formuotas pagrindas ar galimai karščiui atsparios grindys.

Tolesnis darbų etapas buvo pastato grindų ardymas ir grunto nukasimas iki maždaug 65 cm gylio. Nukasant nevertingus grunto sluoksnius buvo atidengtos mūrinės konstrukcijos – anksčiau minėtos krosnies liekanos, daugiau XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia datuoto rūsio liekanų, kurias įvertino architektūros ekspertai. Žvalgymai tuomet atlikti apie 580 m^2 plote.

2019 m. detalieji tyrimai vyko kartu su statybos darbais. Pastatas statytas ant santykinai seklių pamatų, todėl pirmiausia prie jo išorinių sienų buvo liejamas 50x50 cm skersmens rostverkas, kuris vėliau pervertas plieniniais spaustiniais poliais. Kasant iškasas rostverkams buvo atliekami žvalgymai arba detalieji tyrimai. Naujo rūsio zonoje buvo atliekami detalieji tyrimai po rostverkais iki projektinio rūsio grindų įrengimui būtino gylio. Kasant gruntą tarp polių po rostverkais ne visada pavykdavo susieti radinius su konkrečiu kultūrinio sluoksnio horizontu, bet daugelis čia aptiktųjų radinių – masiniai, t. y. buitinės keramikos ir koklių fragmentai. Siekiant, kad naujos laikančiosios konstrukcijos (ypač rostverkai) būtų pakankamai tvirti, laikantis būtinų technologinių reikalavimų šalia jų laikinai (dviem savaitėms ar ilgesniam laikui) buvo paliekami netirto grunto „laiptai“. Visos šios aplinkybės, taip pat judėjimo objekte organizavimas lėmė tai, kad ploto 1

1 pav. 2019 m. tyrimų situacijos planas: 1 – plotas 1 (perkasos 1–7); 2 – plotas 2 (perkasos 9, 10); 3 – plotas 3 (perkasa 11); 4 – plotas 4 (perkasa 12); 5 – plotas 5 (perkasa 13); 6 – plotas 6 (perkasa 14); 7 – plotas 7 (perkasa 15); 8 – plotas 8 (perkasa 8); 9 – plotas 9 (perkasa 16); 10 – žvalgyta dujotiekio demontavimo vieta; 11 – žvalgyta šiluminės trasos įvado vieta. L. Girlevičiaus brėž.

Fig. 1. Situation plan of the 2019 investigation: 1 – area 1 (trenches 1–7); 2 – area 2 (trenches 9, 10); 3 – area 3 (trench 11); 4 – area 4 (trench 12); 5 – area 5 (trench 13); 6 – area 6 (trench 14); 7 – area 7 (trench 15); 8 – area 8 (trench 8); 9 – area 9 (trench 16); 10 – monitored gas main deinstallation site; 11 – monitored heating main installation site

nepavyko tirti taisyklingomis perkasomis, tirta tose vietose ir tokiomis perkasomis, kaip leido aplinkybės. Tokia situacija susiklostė tiriant 415 m^2 dydžio plotą 1, jame nedidelėmis perkasomis buvo tiriama tik iki XVII a. II puse ar XVIII a. datuojamo horizonto, kuriame būta pastatų ir kitų statinių liekanų, didelis plotas akmenimis grįsto grindinio. Giliau, išskyrus perkasą 1A, kuri buvo skirta nugriauto kiemo korpuso P pamatų ardymui, ruožą ploto Š dalyje, visu plotu tirta iki H_{abs} 95,80 m ar panašaus gylio. Tiriant 78 m^2 dydžio plotą 2 jis suskirstytas į 2 perkasas, tačiau toks skirstymas vykstant tyrimams pasirodė neracionalus, mat nors jo viršutinėje dalyje toks suskirstymas buvo santykinai logiškas atsižvelgiant į joje atkastas struktūras, giliau atkastos struktūros jau nebetilpo į konkrečius ploto 2 „rėmus“. Todėl, tarkim, 137 m^2 dydžio netaisyklingo plano plotas 3 buvo tiriamas neskirstant jo į mažesnes perkasas (1 pav.). Radinių iš sudėtingos konfigūracijos perkasų, plotų priskyrimas konkrečiai perkasai nesukėlė didesnių problemų, mat nuo pat darbų pradžios visoje tiriamoje teritorijoje buvo sudaryta ir tyrimų metu taikyta vieninga kvadratų sistema.

Detalieji tyrimai ploto 1 teritorijoje pradėti dar vasario mėnesį – dėl neįprastai šiltos žiemos įšalas buvo ne storesnis nei 20–30 cm. Mechanizuotai buvo nukasti iki 70 cm storio grunto sluoksniai, išgriautos vėlyvos, daugiausia XX a. datuojamos mūrinės konstrukcijos. Pirmiausia pradėta tirti 7x5–5,5 m dydžio perkasa 1, vėliau jos Š dalyje aptikus gerai išlikusį akmenų grindinį, ten, kur buvo galimybė, visame plote 1 buvo pasiektas su šiuo buvusiu kiemo paviršiumi susijęs horizontas, kuriame aptikta pastatų, įvairių statinių (latakų, šulinių, krosnių ir panašiai) liekanų (2 pav.). Pastato kiemo korpuso (nugriauto) pamatai buvo įgilinti į apie 2 m gylį, todėl siekiant nesukelti pavojaus tyrimų metu dirbantiems žmonėms, į P nuo šio priestato iki 1,3 m nuo kiemo paviršiaus tirta papildoma perkasa 1A. Remdamiesi kultūrinio sluoksnio stratigrafija ir archeologinių radinių analize, preliminariai teigiame, kad apie 2 m gylyje (H_{abs} 97,00 m) pasiektas horizontas galėtų būti datuojamas XVII a. II puse – pabaiga ar

2 pav. Plotas 1 tyrimų metu. L. Tamulyno nuotr.
Fig. 2. Area 1 during excavation

3 pav. Plotas 1 tyrimų metu iš ŠV. L. Girlevičiaus nuotr.
Fig. 3. Area 1 during excavation, as seen from the NW

4 pav. Latakas ir medinių pastatų liekanos plote 1 iš PV. R. Tamulyno nuotr.

Fig. 4. The gutter and the remains of a wooden building in area 1, as seen from the SW

net XVIII a. I puse. Aukščiau šio horizonto fiksuotos pastatų, statinių liekanos, grindiniai buvo gana fragmentiški, o kultūrinis sluoksnis apardytas XIX–XX a. vykusios ūkinės veiklos, statybos darbų. Galima teigti, kad visi 1,3–2,65 m gylyje nuo kiemo paviršiaus tiriamo ploto teritorijoje atkasti XVII–XVIII a. datuojami pastatai buvo mediniai (3 pav.), tačiau kai kurie buvo ir su mūrinėmis konstrukcijomis – pamatais. Šių pamatų statybai naudoti rieduliai, molis, antrinio panaudojimo plytos, kalkių skiedinys su molio priemaiša – skirtingų pastatų pamatuose panaudotos medžiagos skyrėsi. Vienname iš XVII a. II puse – XVIII a. pradžia datuojamų pastatų buvo aptiktos patalpos, grįstos plytomis, 18,5x18,5 cm dydžio keraminėmis grindų plytelėmis, rasta architektų XVIII a. I puse datuojamos krosnies liekanų. Dalis pastatuose buvusių patalpų buvo grįstos akmenimis. Tyrimų metu fiksuoti faktai leidžia teigti, kad mediniai pastatai nebuvo ilgalaikiai. Dalis išlikusių medinių pastatų dalių yra apdegę, tai liudija, kad sklypo teritoriją dažnai nusiaubdavo miesto gaisrai. XVII a. II pusėje – XVIII a. gana intensyviai kito ir sklypo užstatymo planas – pastatai buvo atstatomi ne visiškai tose pačiose vietose. Tokia pat situacija fiksuota ir plote 2, ir plote 3, ir plote 4, kur po viršutiniais archeologijos požiūriu nevertingais sluoksniais aptikta bent kelių nevienalaikių pastatų liekanų, datuojamų XVII–XVIII a. Tiriamuosiuose plotuose aptikta ir kitų statinių. Pažymėtini ręstiniai iš pusrąsčių, lentų statyti šuliniai, dalis kurių taip pat datuojami XVII–XVIII a., o bent du iš aptiktųjų – XIX a. Tačiau bene įdomiau-

5 pav. Medinio latako atšakos su mediniais vamzdžiais, liekanų pjūvis plote 1 perkasoje 7 iš ŠV. L. Girlevičiaus nuotr.

Fig. 5. The cross-section, in area 1, trench 7, of the remains of a wooden gutter branch with wooden pipes, as seen from the NW

sias aptiktas inžinerinis statinys – latakas. Manome, kad neatmestina prielaida, jog kaip tik šis statinys davė pavadinimą Latako gatvei, kuri yra lygiagreti su juo.

Plotų 1 ir 2 Š dalyse aptiktas iki 1,3 m pločio medinis latakas (4 pav.), statytas iš horizontalių rąstų, konstrukcijoje jungtų su vertikaliais rąstais, turinčiais išėmas. Dėl medžio sunykimo tiksli latako konstrukcija nenustatyta, tačiau manome, kad jis veikiausiai buvo dengtas. Kita latako dalis (atšaka) tirta ploto 1 R dalyje, perkasoje 7, ji orientuota P–Š kryptimi, Š dalyje būta posūkio ŠV kryptimi. Latako atšaka buvo pajungta į anksčiau aprašytą lataką. Latako atšaka iki 60 cm pločio, sudėtingesnės konstrukcijos – būta ne tik iš horizontalių rąstų su vertikaliais rąsteliais formuotų latako sienelių, bet ir lietuviškoje archeologinėje medžiagoje dar nematytų iš medžio skobtų vamzdžių, kurie guldyti ant plačių lentų (5 pav.). Žemiau XVII a. II puse – XVIII a. pradžia datuojamo horizonto didelėje ploto dalyje tirti santykinai stori supiltiniai grunto (maišyto žvyro), giliau – uždurpėję grunto sluoksniai. Juose tiriant iki projektinio 3,7 m gylio, aptikta santykinai nedaug archeologinių radinių, datuojamų XVI–XVIII a., aukštesniame kultūrinio sluoksnio, užstatymo horizonte fiksuotų pastatų, statinių apatinių dalių (pamatų, pagrindų), kai kuriose tirtųjų plotų dalyse atkastas XVI a. pabaiga – XVII a. (I puse?) datuojamas akmenų grindinys. Nors archeologiniai tyrimai vyko didelės sausros metu, kai buvo nusekęs gruntinio vandens lygis, projektiniame H_{abs} 95,60–95,80 m gylyje pasiektas ir gruntinis vanduo, kuris sunkėsi ne per vandeniui nelaidžius uždurpėjusio grunto sluoksnius, o per vandeniui laidžius tarpsluoksnius. Archeologinių tyrimų projekte buvo numatyta šurfais ištirti gana reikšmingą dalį sluoksnio iki įžemio, tačiau iki spėjamo vandeningo įžemio, kuris pasiektas H_{abs} 93,20 m, pavyko ištirti tik šurfą plote 2. Kituose šurfuose pasiekti įžemį trukdė medinės konstrukcijos bei gruntinis vanduo. Nuspręsta, kad medinių konstrukcijų išdraskymas šurfuose labiau pakenks šiems artefaktams nei jų pragręžimas polių gręžimo mašinos grąžtu. Todėl tyrimas šurfais nutrauktas. Žemiausioji tirta archeologinio sluoksnio dalis pagal radinius datuojama XVI a., o šios sluoksnio dalies tikslesniam datavimui buvo paimti mėginiai. Mėginių paimta gana daug, jie padės tiksliau datuoti kultūrinio sluoksnio horizontus, medinius pastatus, statinius. Tiriant archeologinį sluoksnį surasta daug archeologinių radinių, taip pat ir liudijančių tiriamame sklype vykus gamybinę veiklą. Viena iš tokių veiklų buvo peilių gamyba. Kultūriniame sluoksnyje aptikta santykinai daug greitai yrančių dirbinių iš organinių medžiagų – odos, medienos, tošies ir pan. Dalis radinių buvo konservuota, dalis – restauruojama LNM.

Detalieji tyrimai ir žvalgymai taip pat atlikti rostverkų įrengimo vietose Latako ir Rusų gatvėse (plotas 5, perkasa 13). Čia daugelyje vietų stebėti suardyti grunto sluoksniai, nesuardyto archeologinio sluoksnio fragmentai fiksuoti tik tranšėjos rostverkui Latako gatvėje V dalyje. Nedidelės apimties tyrimai ir žvalgymai atlikti užaklinant esamą dujotiekio atšaką, Rusų gatvėje panaikinant vandentiekio atšaką (plotas 5, perkasa 13), pastatant šulinuką nuotekoms Latako gatvėje (plotas 6, perkasa 14), kasant tranšėją šiluminės trasos atšakai Rusų gatvėje, įrengiant vandentiekio atšaką Rusų gatvėje (plotas 7, perkasa 15) bei buities ir lietaus nuotekynių atšakas sklype Rusų g. 5 bei Rusų ir Maironio gatvių sankirtoje (plotai 8 ir 9). Atliekant tyrimus iki 2 m įgilinto vandentiekio vietoje plote 7, nustatyta, kad iki tokio gylio archeologinis sluoksnis yra išlikęs tik Rusų gatvės pakraščiuose. Gatvės V pakraštyje apie 1,5 m gylyje aptiktas akmenų grindinio fragmentas,

datuojamas XIX a., ir Š–P kryptimis orientuotos medinės konstrukcijos fragmentas. Tiriant plotą 8 buities nuotekynės vietoje, pastato Rusų g. 5 kieme archeologinio sluoksnio kraigas pasiektas 1,4–2 m gylyje. Čia, vidurinėje perkasos dalyje, 1,4 m gylyje surastas akmenų grindinio fragmentas, Š–P kryptimis orientuotos medinės konstrukcijos fragmentas, R perkasos dalyje, 1,25 m gylyje – preliminariai XVIII–XIX a. sankirta datuojamo mūro fragmentas. Atliekant tyrimus Maironio gatvėje tirti stipriai apardyti kultūrinio sluoksnio horizontai, kuriuose aptikta archeologinių radinių. Įrengiant lietaus nuotekynės atšaką, tirtas plotas 9. Čia tyrimai atlikti iki santykinai nedidelio gylio. Gatvėje aptiktas XIX a. datuojamo akmenų grindinio fragmentas, surastas ir išsaugotas XIX a. datuojamas mūro fragmentas.

Detalieji archeologiniai tyrimai sklype Rusų g. 5 ir jo artimiausioje aplinkoje atlikti 807 m^2 plote. Didžiausia tyrimų apimtis 2018–2019 m. buvo naujų požeminių patalpų įrengimo vietoje, kur tirta iki 3,7 m gylio nuo žemės paviršiaus. Įžemis sklype pastato V kampe pasiektas 3,45 m gylyje, o šurfe, kuris tirtas plote 2 pastato korpuse prie Rusų gatvės, 5,9 m gylyje. Ankstyviausias tirtas kultūrinio sluoksnio horizontas datuojamas XVI a. Tikėtina, kad ankstyviausios kultūrinio sluoksnio dalies datavimas bus pakoreguotas ištyrus paimtus medienos mėginius dendrochronologiniam tyrimui. Archeologinių tyrimų metu aptikta daug XVI–XIX a. datuojamų daugiausia medinių pastatų liekanų, kitų medinių statinių, iš kurių pažymėtinas XVII a. II puse – XVIII a. I puse datuojamas latakas su konstrukciniu požiūriu įdomia atšaka, surasta daug archeologinių radinių. Tyrimai suteikė naujų duomenų apie šios Vilniaus dalies raidą.

Rusų St. 5

In 2018–2019, the investigation continued on the plot at Rusų St. 5. In 2018, design and construction-related preparatory work was conducted, in 2019, an archaeological investigation during the construction work. In 2018–2019, an excavation was conducted in 807 m^2 on the plot at Rusų St. 5 and in its immediate vicinity (Fig. 1), mostly at the construction site of new underground levels, where the excavation proceeded to a depth of up to 3.7 m from the ground's surface. Sterile soil was reached at the W corner of the plot's building at a depth of 3.45 m, and in the test pit, excavated in area 2 at the site of the building's wing that is near Rusų Street, at a depth of 5.9 m. The majority of the excavated area was not investigated down to sterile soil.

The earliest excavated horizon of the cultural layer dated to the 16th century. The investigation yielded a large quantity 16th–19th-century architectural objects, mostly the remains of wooden buildings (Figs. 2, 3), other wooden structures, of which a second half of the 17th – first half of the 18th-century gutter with an interesting, construction-wise, branch (Figs. 4, 5), should be noted. Several paving levels as well as room floors laid with bricks, tiles, and stones were also discovered. A large collection of archaeological finds was collected, of which the most abundant and distinguishable for their quality were artefact and artefact fragments made of organic materials (leather, wood). Just the leather artefact fragments from the 17th–18th centuries numbered over 6000 items, and historical sources also attest that the plot was involved in manufacturing activities. One of the products created there was wooden knife scales. In summarising the investigation results it is possible to state that they yielded new data about the development of this part of Vilnius.